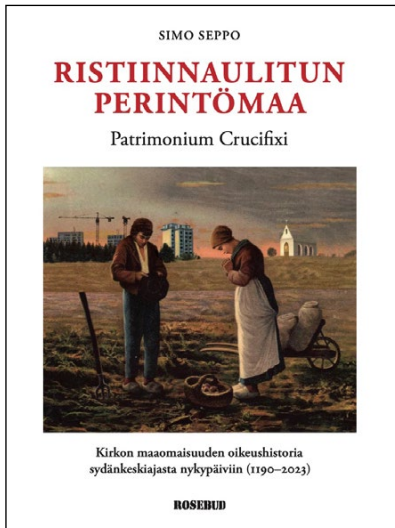

KIRKON MAANOMISTUKSEN ONNI JA ONNETTOMUUS

Vapaa Ajattelijat 4/2023

Simo Seppo: Ristiinnaulitun perintömaa. Patrimonium Crucifixi. Kirkon maaomaisuuden oikeushistoria sydänkeskiajasta nykypäiviin (1190–2023). Rosebud, 2023.

KAIJA HEIKKINEN

Simo Sepon tutkimus on omaperäisesti kirjoitettu, erinomainen teos kirkon maaomaisuuden eli ristiinnaulitun perintömaan, kuten sanottiin 1300-luvulla, historiasta liki tuhannen vuoden ajalta. Se on todella ”Suomen kirkonmaan elämäkertä”. Teoksessa tarkastellaan kirkon maan saantia, omistamista, hallussapitoa, käyttöä ja maahan liittyviä riitoja, joita on syntynyt lähinnä kirkon ja valtion vastakkaisista intresseistä.

Kyse on oikeushistoriasta ja lähteinä ovat oikeuslähteet kuten lait. Näistä erikseen on syytä mainita katolisen kirkon kanoninen laki ja myöhemmän ajan kirkkolait ja asetukset. Tämän tapaisen lähteiden käyttö on tuonut teokseen kuivaa asiallisuutta, mistä pidän. Tosin Seppo välillä innostuu käyttämään lennokasta kieltä, joka ei aina istu kohdalleen. Esimerkiksi hän nimittää **Kustaa Vaasan** kirkkopoliitiikkaa kansallissosialistiseksi (s 133).

Teos on todellinen tietopaketti, erityisesti mitä tulee keskiaikaan ja 1600- ja 1700-lukuihin. Näitä myöhempi aika,

varsinkin 1900-luku on käsitelty vaja-
vaimemmin, ja välillä teoksen pääteema eli kirkon maanomistus lähes unohtuu muiden aiheiden alle. Tehtävä on ollut valtava ja lopussa ilmeisesti kiirettäkään on pitänyt.

Tutkimus edustaa teologiaa, kirkkohistoriaa ja oikeustiedettä. Vaikka teologinen aines on jätetty vähälle huomiolle, on teoksessa asioita, joihin maallikon on vaikea päästä sisälle. Teoksessa kirjoitetaan eri aikakausien kirkollisista merkkihenkilöistä kuten piispoista, uskonnon filosofeista ja kirkko-oikeuden edustajista. Koska en ole pätevä arvioimaan näitä kysymyksiä enkä muutenkaan teosta oikeushistorian näkökulmasta, otan esille joitakin itseäni kiinnostavia asioita.

Kirkkomaan pyhyys ja luovutuskielto

Teoksen punaisena lankana on katolisen kirkon käsitys kirkon maaomaisuuden pyhydestä. Se on ristiinnaulitun perintömaata, joka voi vain lisääntyä eikä koskaan vähetä. Sitä suojaa ns. *alienaatiokiello*. Maata ei saa hävittää, myydä tai luovuttaa muille kuin muutamin poikkeuksin. Uskonpuhdistuksesta huolimatta kielto säilyi myös luterilaisessa Suomen kirkossa aina 2000-luvulle asti. Vielä vuoden 1995 kirkkolaissa maan luovutuskiellosta oli poistettu teologiset perustelut, mutta kielto oli mukana ns. *tuhlauskieltona*. Lopullisesti se poistui vasta 14.4. 2023 hyväksytystä kirkkolaista. Poisto on avannut pelottavan näkökulman kirkon tulevaisuuteen; sen maaomaisuus on alistettu pahimmillaan markkinatalouden spekulatiolle.

Lukijan pidettävä pää kylmänä ja oltava tarkkana

Teos on hyvin jäsenneilty. Tehtävänasettelu ja tutkimuksen kohteena olevat kysymykset on huolellisesti merkitty, ja lopussa on erinomainen yhteenveto tu-

loksista. On harmillista, että 1900-luku on jäänyt turhan vähälle huomiolle. Olisin kaivannut paljon yksityiskohtaisempaa esittelyä sodan jälkeisestä tilanteesta, jossa kirkko vastoin kirkkolakia joutui antamaan maata siirtolaisille. Nyt vain toistetaan, miten tässä rikottiin perustuslakia, mutta jää epäselväksi, miten, missä ja kuinka paljon kirkon maata oikein luovutettiin.

Teoksen pitkä ajallinen ja laaja alueellinen perspektiivi on toisaalta haitaksi ja toisaalta lisää asian mielenkiintoa. Esimerkiksi keskiajasta puhuttaessa ensin esitellään paavit ja kunkin paavin merkitys kanonisen lain kehityksessä ja käännytystyössä ja käsitellään laajemminkin katolisen kirkon toimintaa. Sitten saatetaan ottaa esimerkkejä Keski-Euroopasta, kunnes siirrytään Ruotsiin ja lopuksi Suomeen. Lukijan on pidettävä pää kylmänä ja oltava tarkkana, mistä milloinkin on oikein kyse.

Välillä kirjoittaja tekee aikamoisia sivuhyppyjä itselleen kiinnostaviin asioihin. Tällöin kirjoittajan oma ääni tulee vahvasti esille. Näitä on esimerkiksi reipas esittely maanhankinnan kannalta tärkeästä **Veikko Vennamosta**, joka oli karjalaisten ääni siirtolaisten asuttamisessa ja joka oli tuttu liki jokaiselle pohjoiskarjalaiselle tärkeänä unohtetun kansan puhemiehenä. Myös nälkävuodet saavat kirjoittajalta innostuneen esittelyn, vaikka kirkon toimia, puhumattaakaan maan käytöstä ei tuoda nälänhädän yhteydessä millään tavalla esille.

Teos on selkeästi jäsenneilty tietopaketti Suomen kristillistämisestä maanomistuksen kannalta katsottuna. Tämä näkökulma on nerokas. Onhan kristillinen käännytystyö uskonnon lisäksi aina myös taloutta ja sosiaalista toimintaa. Näin oli varsinkin keskiajalla, jolloin Suomen ja monien muiden maiden kristillistäminen kulki käsi kädessä valtiollisen valloituksen kanssa.

Luettelot seurakunnista ja muut tilastot auttavat asian ymmärtämisessä. Hyvänä esimerkkinä on luettelo seurakunnista, jotka oli perustettu ennen vuotta 1550 eli ennen uskonpuhdistus-

ta. Luettelosta näkyy, miten kristinusko eteni keskiajalla lähinnä Länsi-Suomeen (Hämeeseen, Varsinais-Suomeen ja Pohjanmaalle), kun taas Savossa oli vain muutama seurakunta eikä Pohjois-Karjalassa yhtään. Karjala tarkoitti luettelossa Kannasta. Siksi Sepon väitettä, että seurakunnat ulottuivat 1540 kauaksi itään (s. 327) voi pitää liioitteluna. Taulukkoa on hyvä lukea rinnakkain Suomen rajojen historian kanssa. Itä-Suomi oli pitkään Novgorodin ja Moskovan Venäjän valtapiirissä, joten kristillistäminen sai siellä erilaisia muotoja kuin Länsi-Suomessa.

Kirkon lähetystyö ja suomalainen kansanusko

Yhtenä kiinnostavimmista asioista on katolisen kirkon alkuperäinen maan hankinta, mikä tapahtui 1100- ja 1200-luvuilla. Nähdäkseni kirjoittajan teologinen tausta tai tutkimuksen yleinen kirkkohistoriallinen ote vaikuttavat, että tutkija puhuu maan saannista, saamisesta, vaikka voisi puhua anastamisesta, varastamisesta, viekkauksella ja vääryydellä hankkimisesta.

Katolinen kirkko käytti lähetystyöhön sopivaa teologiaa pakanuudesta. Niinpä moni paikka nimettiin ”paholaisen kartanoksi” (lat. olim mansio diabolica) ja anastettiin tällä perusteella kirkolle. Usein vanhoille kulttipaikoille rakennettiin kristillinen kirkko tai niitä käytettiin muuten kristillisissä menoissa. ”Paholaisen paikkojen” kautta Seppo ottaa kiinnostavasti käsittelyyn suomalaisen kansanuskon eli kirkollisen kielenkäytön pakanuuden. Tätä voi kaikei pitää poikkeuksellisen teologisessa tutkimuksessa.

Harmillista kyllä ote on jotenkin jälkijättöistä, sillä uudempi kansanuskon tutkimus olisi avannut rikkaampia näkymiä kristinuskon ja vanhan uskonnon suhteisiin. Jopa puhe pakanuudesta on nimenomaan kristillisten tahojen puhetta. Vaikuttaa, että katolinen kirkko intressinsä mukaisesti näki suomalaisten muinaisuskon jotenkin järjestäytyneenä isojen uskontojen kaltaisena ja vastaavasti sen kulttipaikat laajoina, selvärajaisina ja helposti määriteltävinä. Kuitenkin kannattaa kysyä, olisiko metsänhaltijoiden majapaikka, metsä kaikinensa paholaisen kartanoa? Kaiken kaikkiaan olisi kiinnostavaa tietää tarkemmin, kuinka paljon katolinen kirkko Suomessa otti maata haltuun määrittäen maat pakanallisiksi kulttipaikoiksi.

Voi olla, että kristillinen katse paka-

nuuteen on määrytynyt nimenomaan länsisuomalaisesta kulttuurista, joka poikkesi Itä-Suomessa vielä keskiajalla kaiken kattavasta kansauskosta. Esimerkiksi noitauskon järjestäytyneenä oppina katsotaan olevan kristillisen kirkon synnyttämää. Siksi sitä kirkon heikkouden takia esiintyi Itä-Suomessa vähemmän kuin lännempänä. Näin ollen on kyseenalaista sanoa, että kulttipaikkojen muuttaminen kristilliseksi tapahtui Suomessa kuten muuallakin Pohjoismaissa (esim. s. 121). Esimerkiksi viikinkien uskonto oli nähdäkseni organisoidumpaa kuin suomalainen kansanusko/muinaisusko.

Käännytystyötä tekevillä oli vastassa myös kielteisesti suhtautuvia ja vihamielistä väkeä. Kuitenkaan Lallia ja mahdollisesti muita Lallin kaltaisia ei edes mainita.

Kirjan tämä kohta panee ajatukset laukkaamaan. Mietittävää, millä tavalla kristillistä lähetystyötä on organisoitu maaomaisuutta ajatellen länsimaiden imperialistisessa valloituspolitiikassa uudella ajalla. Tai kuinka suomalaisen harjoittamassa lähetystyössä Namibiassa (Ambomaalla) oli järjestetty maanhallinta ja -käyttö.

Kirkon, kruunun ja kansan valtataistelu maasta

Teoksessa tulee esille maanomistusta ja -hallintaa koskeva loputon valtataistelu kirkon, kruunun ja kansan välillä. Kruunu tarkoittaa kuningasta niin, että 1600-luvulla voidaan puhua jo valtionkirkosta, jonka päänä on kuningas. Kansa tarkoitti 1800-luvulle asti lähinnä maallista rälssiä eli aatelista. Kamppailu vallasta sai luonnollisesti eri muotoja eri aikoina. Keskiajalla eli paavin aikana maallinen valta oli joutunut alistumaan paavin hengellisen vallan alle. Sen sijaan maallista valtaa edustava kruunu näytti voimansa reformaatioissa. Laista puhuttaessa osoitetaan, kuinka kanoninen oikeus, germaaninen oikeus, Ruotsin maakuntalait ja myös roomalainen oikeus sekoittuivat ja sekoituksen eri painotukset vaihtelivat historian eri vaiheissa.

Vaihtelu näkyi luonnollisesti kirkon maanomistuksessa. Esimerkiksi germaanisen oikeuskäsityksen jälkiä havaitaan ilmiössä, jossa kanonisen lain mukaisesti kirkolle lahjoitettuja maa-alueita pyrittiin palauttamaan entisen omistajan perillisille ns. sukuoikeuteen vedoten. Muutenkin verrattuna kanoniseen lakiin germaaninen laki oli kansaa suosivampi kun taas

kanoninen laki puolsi kirkon oikeuksia.

Teos on täynnä kiinnostavia asioita. Keskiajan jälkeen 1600- ja 1700-luvun kehitys toi omat sävynsä kirkon, piispojen, pappien ja seurakuntien maan omistukseen, hallintaan ja käyttöön ja muuhun omaisuuteen. Hallinnollisesti täsmentyy papiston tilanhoito ja myöhemmin palkkakehitys. Kuvaukset kirkon tilojen hallinnasta ja hoidosta torpparilaitoksen avulla tuo oman osansa Suomen sosiaali- ja taloushistoriaan. Kuvataan väestön halua saada oma seurakunta ja varsinkin oma pappi seurakuntaan huolimatta pappilan rakentamisen aiheuttamista kuluista. Mutta oli myös hankkeiden vastustusta. Monet pitäjän- ja paikallishistoriat kuvaavat tämänkaltaisia riitoja värikäästi. Konfliktien ymmärtämiseen saa Sepon teoksesta hyvää taustatietoa.

Kirjoitustavasta

On harmillista, ettei teoksen perusluonnetta ole mietitty (ehditty mieltä) kunnolla. Vaikuttaa, että lukijaksi on ajateltu teologia tai kirkkohistorioitsijaa. Näille moni kirjassa esitetty asia on tuttu toisin kuin maallikkolukijalle. Siksi kaiketi myös latinaa viljellään paljon.

Tosin latinaan liittyy erillinen, hiukan humoristinen sivujuoni. Seppo mainitsee esipuheessa, että hän olisi halunnut jatkaa aikoinaan Helsingin yliopistossa aloittamaansa Suomen kirkon maaomaisuuden tutkimista väitöskirjaan asti. Suunnitelma tohtorin tutkinnosta pysähtyi kuitenkin tietoon aikaisempien tutkintojen vanhentumisesta. Ainoastaan latinan pro exercitio olisi hyväksytty.

Latinaa Seppo todella hallitsee. Sen sijaan tavallista lukijaa häiritsevät monet kirkkokielen sanat kuten ”inkorporatio” (yhdistyminen), ”annaatit” (vuosivero), ”resessi” (peruuttaminen) ja vaikkapa ”suppressio” (lakkautus) kirjoitettuna suoraan tekstiin ilman mitään merkkiä. Asia ei auta taakse laadittu lista sanojen suomenkielisistä vastineista. Muutenkin tekstissä on paljon latinan- ja (muinais) ruotsinkielisiä sanoja, joista suurin osa on onneksi kursivoitu. Lukeminen on silti raskasta. Muuten teosta olisi helpompi suosittelua kaikille.

Huolimatta edellä mainituista seikoista Simo Sepon kirja on riemastuttavaa luettavaa. Tämän lisäksi se on todellinen tietokirja ja suuri ilon aihe kaikille niille, joita uusi tieto inspiroi.

Kirjoittaja on professori emerita.